

norden

Norræna ráðherranefndin

Sjálfbær þróun – Ný stefna fyrir Norðurlönd

Endurskoðuð útgáfa með markmiðum og forgangs röðun 2009-2012

Sjálfbær þróun – Ný stefna fyrir Norðurlönd

Endurskoðuð útgáfa með markmiðum og forgangsriðun 2009-2012

ANP 2009:729

© Norræna ráðherranefndin, Kaupmannahöfn 2009

ISBN 978-92-893-1865-5

Umbrot: PAR NO 1 A/S

Rítið er finna á slóðinni www.norden.org/publikationer

Norræna ráðherranefndin

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Sími (+45) 3396 0200

Bréfasími (+45) 3396 0202

Norðurlandaráð

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Sími (+45) 3396 0400

Bréfasími (+45) 3311 1870

www.norden.org

Norrænt samstarf

Norrænt samstarf er eitt víðamesta svæðasamstarf í heimi. Samstarfsaðilar eru Danir, Finnar, Íslendingar, Norðmenn og Svíar auk sjálfstjórnarsvæðanna á Álandseyjum, Færeyjum og Grænlandi.

Pólitískt, efnahagslegt og menningarlegt samstarf Norðurlandabjóðanna gegnir mikilvægu hlutverki í evrópsku og öðru alþjóðlegu samstarfi. Norrænt samstarf styrkir stöðu Norðurlanda í öflugri Evrópu.

Norrænt samstarf stendur vörð um norræna hagsmuni og gildismat í hnattvæddum heimi. Sameiginlegt gildismat ríkjanna treystir Norðurlönd í sessi sem eitt fremsta svæði heims á sviði nýsköpunar og samkeppnishæfni.

Efnisyfirlit

Yfirlýsing um sjálfbær Norðurlönd	5
1. Sjálfbær þróun – Ný stefna fyrir Norðurlönd	
Endurskoðuð útgáfa með markmiðum og forgangsröðun 2009-2012.....	7
1.1 Sjálfbær þróun frá norrænu sjónarhorni	7
1.2 Sameiginleg verkefni	7
1.3 Markmið áætlunarinnar	8
1.4 Almenn markmið til ársins 2020 og meginreglur samstarfsins.....	8
2. Loftslagsmál og endurnýjanleg orka	11
2.1 Viðfangsefni.....	11
2.2 Almenn markmið til ársins 2020	11
2.3 Forgangsmál 2009-2012.....	11
3. Sjálfbær neysla og framleiðsla	14
3.1 Heilbrigð vistkerfi – undirstaða sjálfbærs hagvaxtar	14
3.1.1 Viðfangsefni.....	14
3.1.2 Almenn markmið til ársins 2020.....	16
3.1.3 Forgangsmál 2009-2012.....	16
3.2 Hlutverk og ábyrgð framleiðslugreinanna	17
3.2.1 Viðfangsefni	17
3.2.2 Almenn markmið til ársins 2020.....	17
3.2.3 Forgangsmál 2009-2012.....	18
3.3 Neysla – heimilin, atvinnulíf og opinber rekstur	18
3.3.1 Viðfangsefni.....	18
3.3.2 Almenn markmið til ársins 2020	22
3.3.3 Forgangsmál 2009-2012	22
4. Norræna velferðarríkið sem tæki	
til sjálfbærrar þróunar.....	25
4.1 Viðfangsefni.....	25
4.2 Almenn markmið til ársins 2020	25
4.3 Forgangsmál 2009-2012.....	26
5. Menntun og rannsóknir, þátttaka almennings og	
staðbundnar áætlanir um sjálfbæra þróun	28
5.1 Viðfangsefni.....	28
5.2 Almenn markmið til ársins 2020	31
5.3 Forgangsmál 2009-2012.....	31
6. Framkvæmd og eftirfylgni.....	32
6.1 Framkvæmd í löndunum	32
6.2 Framkvæmd og eftirfylgni í norrænu samstarfi innan	
vébanda Norrænu ráðherranefndarinnar	32
FYLGISKJAL 1	37
Skammstafanir.....	37
FYLGISKJAL 2	38
Skjöl fagráðherra sem tengjast framkvæmd áætlunar um sjálfbæra þróun	38
FYLGISKJAL 3	39
Samninganefndin.....	39

Yfirlýsing um sjálfbær Norðurlönd

Yfirlýsing að loknum fundi norrænu forsætisráðherranna og leiðtoga sjálfstjórnarsvæðanna á Norðurlöndum í tilefni af stefnumótun um sjálfbæra þróun sem samþykkt var á 60. þingi Norðurlandaráðs 27.-29. október 2008.

Norðurlönd í brjósti fylkingar varðandi sjálfbæra þróun

Við, forsætisráðherrar Danmerkur, Finnlands, Íslands, Noregs og Svíþjóðar, lögmaður Færeyja, landstjórnarformaður Grænlands og formaður landstjórnar Álandseyja: erum sammála um að loftslagsbreytingar og sjálfbær þróun eru mikilvægustu verkefnir sem við okkur blasa.

Löng hefð er fyrir því að Norðurlandþjóðir bregðist saman við sameiginlegum áskorunum. Við höfum fundið styrk í því að geta borið saman reynslu okkar þjóða og að læra hver af annarri, en einnig í að byggja áfram á þeim grundvelli sem sameinar okkur.

Sjálfbær þróun felst í að sinna þörfum núlifandi kynslóða án þess að ganga á tækifæri komandi kynslóða. Við verðum að efla velferð og lífsgæði núlifandi og komandi kynslóða og tryggja að jörðin geti áfram viðhaldið lífi í öllum sínum fjölbreytileika.

Sjálfbær þróun er í reynd reist á mörgum stöðum: Lýðræði, réttarríki og virðingu fyrir grundvallarréttindum eins og frelsi, jafnrétti og jöfnum tækifærum allra. Til þess þarf sjálfbæran hagvöxt, samstöðu, góða lýðheilsu og öruggt og þróttmikið umhverfi.

Eigi að takast að tryggja sjálfbæra þróun verður markmið okkar að vera:

- Að stemma stigu við loftslagsbreytingum og leggja okkar af mörkum til að búa Norðurlönd og umheiminn allan undir óhjákvæmilegar breytingar.
- Að stuðla að sterku efnahagslífi, fullri atvinnu, háu menntunarstigi, góðri heilsu og umhverfi. Auk þess er félagsleg og landfræðileg samstaða okkar mikilvæg í fríðsamlegum og öruggum heimi þar sem virðing er borin fyrir menningarlegum fjölbreytileika.
- Að standa vörð um náttúruna svo jörðin geti áfram viðhaldið lífi í öllum sínum fjölbreytileika, virða að sameiginlegar náttúruauðlindir eru takmarkaðar og tryggja að sem best sé staðið að verndun og ræktun umhverfisins.
- Starfa út frá þeirri grunnreglu að hagvöxtur sé forsenda fyrir sjálfbæru samfélagi og að sjálfbært samfélag sé forsenda framtíðarhagvaxtar.
- Að tryggja að mótuð stefna sé metin og henni hrint í framkvæmd á grundvelli bestu fánlegrar þekkingar og að hún sé sjálfbær og hagkvæm bæði fjárhagslega, félagslega og út frá umhverfissjónarmiðum.
- Að leggja áherslu á hlutverk Norðurlanda sem fyrirmyndar í hnattvæddum heimi og ákveða sameiginlegar aðgerðir sem stuðla að sjálfbærri þróun, hvort heldur er í þróunarlöndum eða meðal frumbyggja heimsins.
- Að leggja áherslu á hlutverk Norðurlandþjóða sem brautryðjenda í þeim breytingum sem eru að verða í heimum með minni notkun jarðefniseldsneytis og grípa til sameiginlegra aðgerða til að stuðla að og standa vörð um að sú þróun haldi áfram.

Helsinki, 28. október 2008

Anders Fogh Rasmussen, forsætisráðherra Danmerkur

Matti Vanhanen, forsætisráðherra Finnlands

Geir H. Haarde, forsætisráðherra Íslands

Jens Stoltenberg, forsætisráðherra Noregs

Fredrik Reinfeldt, forsætisráðherra Svíþjóðar

Kaj Leo Johannesen, lögmaður Færeyja

Hans Enoksen, landstjórnarformaður Grænlands

Viveca Eriksson, formaður landstjórnar Álandseyja

1. Sjálfbær þróun – Ný stefna fyrir Norðurlönd

Endurskoðuð útgáfa með markmiðum og forgangsöröðun 2009-2012

1.1 Sjálfbær þróun frá norrænu sjónarhorni

Norrænt samstarf um sjálfbæra þróun byggir á hugtakinu eins og Bruntland-nefndin skilgreinir það: „Sjálfbær þróun er ... þróun sem fullnægir þörfum núlifandi kynslóða án þess að skerða möguleika komandi kynslóða til að uppfylla sínar þarfir (...). Þegar upp er staðið er sjálfbær þróun þó enginn eilífur samhljómur heldur breytingaferli þar sem nýting auðlinda, stjórnun fjárfestinga, tækniþróun og kerfisbreytingar eru samræmdar þörfum samtímans og framtíðarinnar.“

Talað er um þrjá innbyrðis ná tengda þætti sjálfbærrar þróunar: fjárhagslegan, félagslegan og vistfræðilegan. Enginn þáttanna fær að standa í vegi fyrir að hinir tveir nái að þróast. Hagvöxtur, góð lýðheilsa og öruggt og lífvænlegt umhverfi eru nátengd atriði og forsendur sjálfbærrar þróunar.

Hagvöxtur er mikilvægur fyrir sjálfbæra þróun því hann tryggir fé til félagslegrar þróunar og aðgerða til að bæta umhverfið. Vöxtur má þó hvorki valda óbætanlegu tjóni á umhverfinu né koma í veg fyrir að náttúruauðlindir geti endurnýjað sig eða skaða heilbrigði og almenna vellíðan fólks, enda eru þessir þættir forsendur hagvaxtar.

Jöfnuður, virðing fyrir mannréttindum, réttlæti, jafnræði, lýðræði, efling heilsu og almennrar vellíðunar, jafnrétti, gagnsæi og samstaða eru meðal

helstu grunngilda norrænna velferðarþjóðfélaga. Bein tengsl eru milli heilsu og vellíðunar fólks og heilbrigðis umhverfis. Fjölbreytt útivist og aðgengi að náttúrunni eykur skilning fólks á að þörf er á aðgerðum og breyttu atferli til að þróunin verði sjálfbær.

Norðurlöndin leggja áherslu á að tillit sé tekið til umhverfisins. Markvissar aðgerðir í umhverfismálum um áratuga skeið hafa bætt ástand umhverfisins á ýmsum sviðum. Enn bíða þó stór viðfangsefni úrlausnar og mikilvægi alþjóðlegs samstarfs verður æ greinilegra í hnattvæddum heimi. Norðurlandabúar skilja að meðaltali eftir sig mun stærra vistfræðilegt fótspor en fólk annars staðar í heiminum. Miklar kröfur um umhverfisvernd hafa skapað þekkingu og tækniþróun sem hafa stuðlað að auknum útflutningi á umhverfistækni og góðum árangri Norðurlandanna á því sviði um allan heim.

Norðurlöndin eru um margt lík hvað snertir samfélagsgæði og menningu. Stöðugleiki í stjórnmálum, náið samstarf ríkjanna, opið réttarsamfélag og hátt menntunarstig almennings eru forsendur sjálfbærrar þróunar.

1.2 Sameiginleg verkefni

Eftirtalin breytingaferli og straumar kalla á lausnir af margvíslegu tagi en fela um leið í sér tækifæri fyrir Norðurlöndin: Hnattvæðing, þróun upplýsingaþjóðfélagsins, hækkandi meðalaldur almennings

og ósjálfbær neysla og framleiðsla valda m.a. loftslagsbreytingum. Hlutverk landanna er að takast á við þessi viðfangsefni án þess að grafa undan sjálfbærni í opinberum rekstri.

Lýðþróun á Norðurlöndum þar sem almenningur verður æ eldri er mikilvægt úrlausnarefni fyrir norræna velferðarkerfið. Fólk stofnar fjölskyldu síðar á ævinni en áður og dregið hefur úr barnsfæðingum. Fækkun á vinnumarkaði minnkar skattatekjur en eykur útgjöld til hjúkrunar og umönnunar.

Helstu einkenni hnattvæðingar eru alþjóðavæðing markaðshagkerfisins og aukin milliríkjaviðskipti. Hlutur hinna ört vaxandi efnahagskerfa er drifkraftur í hagkerfi heimsins. Samkeppnin gerir æ meiri kröfur um hæft vinnuafli, nýsköpun og aukna framleiðni.

Norrænu forsætisráðherrarnir hafa ákveðið að nýta ný tækifæri og áskoranir sem hnattvæðingin hefur í för með sér fyrir Norðurlöndin. Velferð almennings til framtíðar, samkeppnishæfni fyrirtækja, atvinna og hagvöxtur, sameiginleg menning og áhersla á sjálfbæra þróun eru mikilvægir þættir í nýjum aðgerðum í hnattvæðingarmálum. Frumkvæði forsætisráðherranna felst meðal annars í að efla norrænar öndvegissránnsóknir með áherslu á nýsköpun, loftslags-, orku- og umhverfismál auk rannsókna á sviði velferðar og heilbrigðismála. Norðurlöndin ber að kynna sem eitt svæði og auka þarf samstarf

um markaðssetningu og útflutning á vaxandi markaði. Efla ber samstarf um menntun, orkumál, loftslagsmál, umhverfisvernd og afnám landamærahindrana sem bitna á samskiptum og hreyfanleika fólks og starfsemi fyrirtækja.

Í upplýsingaþjóðfélagi skiptir þekking sköpum fyrir hagvaxtarstefnu iðnríkja. Upplýsingatækni opnar möguleika á nýjum tengslum og skapar væntingar um aukin gagnsæi og ábyrgð. Kröfur eru gerðar um aðgengi að þekkingu og tækni.

Framleiðsla og neysla veldur miklu álagi á náttúruna og umhverfið. Viðfangsefni samtímans felast einnig í þeirri staðreynd að víða um heim eru mannréttindi brotin. Vinna þarf gegn misnotkun á vinnuafli og rányrkju á náttúruauðlindum. Stærsta viðfangsefnið er að rjúfa tengsl á milli hagvaxtar og álags á umhverfið. Í ákvarðanaferlum í einkageiranum og hjá hinu opinbera þarf að huga að almennri stjórnun og einnig afleiðingum til lengri tíma lítið.

Frá hnattrænu sjónarhorni er baráttan gegn fátækt eitt brýnasta verkefnið í viðleitninni við að koma á sjálfbærri þróun. Málið nýtur forgangs á öllum Norðurlöndunum en er ekki samstarfssvið á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar.

Því er ekki fjallað með beinum hætti um fátækt í heiminum í þessari áætlun. Nánari upplýsingar um stefnu í utanríkis- og þróunarmálum og öðrum málefnum sem tengjast fátækt í heiminum er að finna í framkvæmdaáætlunum og stefnumótunum einstakra ríkja.

Unnið verður að þeim viðfangsefnum sem hér hafa verið tíunduð með því að leggja áherslu á eftirfarandi málaflokka í áætlun þessari: Loftslagsmál og endurnýjanlega orku, sjálfbæra neyslu og framleiðslu, norræn velferðarríki sem tæki til sjálfbærrar þróunar auk menntunar og rannsóknna, þátttöku almennings og staðbundnar áætlanir um sjálfbæra þróun. Til að ná markmiðunum þarf að vinna samtímis að málefnum umhverfisins og hinum félagslegu og efnahagslegu þáttum og brýnt er að vinna að þverfaglegum aðgerðum með meginregluna um sjálfbæra þróun að leiðarljósi.

1.3 Markmið áætlunarinnar

Norræn áætlun um sjálfbæra þróun er almennur þverfaglegur rammi um samstarf um sjálfbæra þróun á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar. Norræna áætlunin er viðbót við þá stefnu sem hvert ríki fyrir sig mótir til að fylgja eftir ákvörðunum sem teknar eru t.d. á vettvangi SP og ESB og einnig til að veita málum forgang vegna sérstakra aðstæðna heima fyrir. Í norrænu áætluninni er lögð áhersla á svið þar sem Norðurlöndin eiga sameiginlega hagsmuna að gæta og standa andspænis sömu viðfangsefnum og sérlega góðar forsendur eru til að stuðla að sjálfbærri þróun, þar sem samstarfið skapar virðisauka, stuðlar að aukinni hæfni og gerir nýtingu mannafla og fjármuna skilvirkari. Því ber að efla norrænt samstarf við svæðin sem liggja að

Norðurlöndum þar sem tækifæri eru til að hafa áhrif á sjálfbæra þróun. Áætlun þessi skapar einnig grundvöll fyrir sameiginlegar tillögur í alþjóðlegum viðræðum um sjálfbæra þróun. Norðurlöndin hafa í tímans rás gegnt mikilvægu hlutverki, t.d. við undirbúning alþjóðlegra sáttmála, á fundum leiðtoga heimsins og á svæðisbundnum vettvangi. Norrænt samstarf hefur einnig haft áhrif á hnattrænar aðgerðir ESB, á starf Efnahags- og framfarastofnunarinnar (OECD) um sjálfbæra þróun og Nefnd SP um sjálfbæra þróun (CSD). Markmiðið er að rödd Norðurlandanna verði áfram öflug á alþjóðavettvangi.

Þau sameiginlegu gildi, almennu markmið og forgangsverkefni sem áætlunin kveður á um skulu koma fram á öllum samstarfssviðum Norrænu ráðherranefndarinnar en sviðin setja sér eigin markmið og ákveða aðgerðir þar að lútandi í framkvæmdaáætlunum sínum.

1.4 Almenn markmið til ársins 2020 og meginreglur samstarfsins

Norrænt samstarf á að stuðla að sjálfbærum samfélögum sem byggja á lýðræði, vísunni, aðgengi og hlutdeild í samstarfi í löndunum sjálfum, á tilteknum svæðum og í heimabyggð. Tryggja ber núlifandi og komandi kynslóðum öruggt, heilbrigt og verðugt líf. Skapa þarf sterka vitund í samfélaginu um hvaða aðgerðir og ferli leiða til sjálfbærrar þróunar. Frumbyggjar hafa sérstöku hlutverki að gegna fyrir sjálfbæra þróun.

Norðurlöndin þurfa að vinna saman að því að tryggja fulla atvinnu, hagvöxt og auka samkeppnishæfni.

Í starfinu ber að hafa varúðarregluna og ábyrgð framleiðenda að

leiðarljósi svo og grunnregluna um að sá sem veldur mengun eigi að bera þann kostnað sem af henni hlýst, en einnig að ytri kostnaður sé felldur inn í verð vörunnar. Þessi markmið og grunnreglur um sjálfbæra þróun skulu áfram ofin inn í öll svið samfélagsins en einnig inn í alþjóðleg ferli eftir því sem við á.

Leggja ber áherslu á hlutdeild samstarfssviða Norrænu ráðherranefndarinnar í starfinu að sjálfbærri þróun. Hlutverk samstarfssviðanna er að tengja markmið framleiðslu við markmið sjálfbærrar nýtingar og verndunar náttúruauðlinda svo og markmið um aðgengi að náttúrunni til útivistar og menningarstarfs. Samstarfið hvað varðar orku, viðskipti, umhverfis-, heilbrigðis- og matvælamál svo og landbúnað, skógrækt, sjávarútveg og byggðamál gegna sérstöku hlutverki í þessu tilliti.

Norðurlöndin finna til ábyrgðar sinnar hvað varðar sjálfbæra þróun og stefna að jákvæðum breytingum innan fyrirsjáanlegrar framtíðar Fram til ársins 2020 er stefnt að því að verulegur árangur hafi náðst í þeim málefnum sem eru mest knýjandi. Skjót viðbrögð sem byggja á framsýnum ákvörðunum auka möguleika á frekari aðgerðum í framtíðinni.

2. Loftslagsmál og endurnýjanleg orka

Norðurlöndin hafa um árabil haft með sér samstarf um loftslagsmál. Loftslagsmálin eru í brennidepli í hnattvæðingarætlun norrænu forsætisráðherranna. Helstu málaflokkar í norrænu samstarfi um loftslagsmál eru alþjóðlegar samningaviðræður um loftslagsmál, rannsóknir og nýsköpun, orkunýtni og aukin notkun endurnýjanlegra orkulinda.

2.1 Viðfangsefni

Loftslagsmálin eru helstu viðfangsefni jarðarbúa í umhverfismálum. Milliríkjanefnd SP um loftslagsbreytingar (IPCC) slær því föstu að losun gróðurhúsalofttegunda vegna athafna mannsins muni valda töluverðri hlýnun um heim allan á næstu öld. Þess er vænst að loftslagsbreytingarnar muni hafa víðsjárverðar afleiðingar í för með sér fyrir líf og velferð manna og hagkerfi landanna. Að öllum líkindum munu loftslagsbreytingarnar breyta forsendum samfélagsins eins og við þekkjum þær nú og leiða til fólksflutninga, félagslegs óstöðugleika og óróleika í heiminum.

Í skýrslu SP um mat á ástandi vistkerfa heimsins (Millennium Ecosystem Assessment, MA) kemur fram að loftslagsbreytingarnar munu hafa í för með sér aukin álag á mörg vistkerfi heimsins. Hætta er á óheillavænlegri þróun þar sem enginn getur spáð með vissu um afleiðingarnar en tjón af þeirra völdum gæti reynst óbætanlegt.

Gert er ráð fyrir að áhrif loftslagsbreytinga þar á meðal vatnsskortur, hækkun yfirborðs sjávar, tíðari hitabylgjur og stormviðri muni hafa efnahagslegar afleiðingar. Töluverð hætta er á að jafnvægi í vistkerfum náttúrunnar raskist og verulega dragi úr líffræðilegri fjölbreytni og mun þetta bitna á velferð fjölda manns. Að mati Alþjóðaheilbrigðisstofnunarinnar (WHO) eru loftslagsbreytingarnar alvarlegasta ógnin við heilsufar mannkynsins á 21. öld.

Samkvæmt útreikningum IPCC mun styrkur koltvísýrings (CO₂) í andrúmsloftinu tvöfaldast miðað við það sem var fyrir iðnbyltingu en það mun leiða til hlýnunar sem samsvarar að meðaltali 3 gráðum á Celsius. Til að stemma stigu við og draga úr losun gróðurhúsalofttegunda þarf að gjörbreyta orkuvinnslu og orkuneyslu með því að veðja markvisst á rannsóknir og nýsköpun. Núverandi tækni og tækninýjungar geta skapað ný tækifæri í atvinnulífi á Norðurlöndum.

2.2 Almenn markmið til ársins 2020

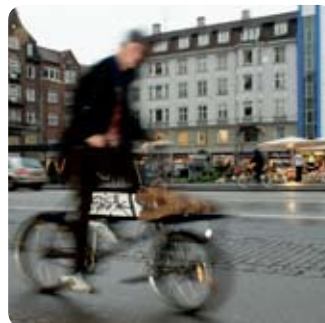
Norðurlöndin stefna að því að mæta þeim áskorunum sem loftslagsbreytingarnar hafa í för með sér með því að nýta náttúruauðlindir á sjálfbæran hátt, standa vörð um líffræðilega fjölbreytni í sínum heimshluta og auka velferð þar. Norðurlöndin geta lagt sitt af mörkum við að draga úr hnattrænni hlýnun með

því að draga verulega úr losun, heima fyrir í löndunum og á vettvangi SP og ESB og með því að bæta orkunýtni. Stjórnvöld, almenningur og atvinnulíf á Norðurlöndum þurfa að búa sig undir að lifa við óhjákvæmilegar loftslagsbreytingar.

2.3 Forgangsmál 2009-2012 Norðurlöndin verði í fararbroddi í loftslagsmálum

Til að komast megi hjá verstu afleiðingum hnattrænnar hlýnunar hafa Norðurlöndin sett sér markmið um að hlýnun í heiminum nemi ekki meira en 2 gráðum á Celsius miðað við meðalhitastig fyrir iðnbyltingu. Til að ná þessu markmiði telur IPCC að losun gróðurhúsalofttegunda í iðnríkjunum verði að minnka um 25-40% fyrir árið 2020 og um að minnsta kosti helming í heiminum öllum fyrir árið 2050 miðað við losun 1990.

Metnaðarfull markmið í loftslagsmálum sem þessi kalla á víðtækar aðgerðir í öllum löndum. Aðild þróunarlandanna að alþjóðlegum loftslagssáttmála má ekki skerða möguleika þeirra

á efnahagsþróun. Iðnríkjunum ber skylda til að standa fyrir sérstökum aðgerðum í fátækustu löndum heims einnig hvað varðar aðlögun að loftslagsbreytingum.

Losunarmarkmið Kýótó-bókunarinnar gilda til ársins 2012 en þeim þarf að fylgja eftir með nýjum og metnaðarfullum hnattrænum loftslagssamningi. Ráðgert er að viðræðum um nýjan samning ljúki í Kaupmannahöfn árið 2009. Danir gegna formennsku á loftslagsráðstefnu SP og á sama tíma fara Svíar með formennsku í ESB. Þetta gefur Norðurlöndum tækifæri til að leggja sitt af mörkum til að ná metnaðarfullum markmiðum í nýjum loftslagssamningi.

Norðurlöndin:

- munu vinna náið saman að því að vera leiðandi afl í stefnumótun í loftslagsmálum og vinna að metnaðarfullum loftslagssamningi sem nær til allra ríkja heims og hlýðir tilmælum IPCC.
- munu leggja sitt af mörkum til

að varpa ljósi á mikilvægustu þætti viðræðnanna um nýjan loftslagssamning með því að safna þekkingu og upplýsingum sem nýtast í samningaviðræðunum

- eru sammála um að iðnríkin verði að taka forystuna og leggja sitt af mörkum til að draga úr losun gróðurhúsalofttegunda.

Kýótó-bókunin skuldbindur iðnríki heims til að draga úr losun gróðurhúsalofttegunda. Norðurlöndin setja markið hátt og ganga lengra en Kýótó-bókunin kveður á um.

Þróun tækni sem dregur úr losun og endurnýjanlegar orkulindir
Þörf er á öflugum stjórnækjum í atvinnulífi og neytendamálum til að breyta því atferli manna sem leiðir til loftslagsvanda.

Á Norðurlöndunum byggist orkuvinnsla meira á endurnýjanlegum orkulindum en í öðrum ríkjum heims og hægt er að hækka það hlutfall töluvert. Mikil áhersla er lögð á endurnýjanlegar orkulindir í stefnu Norðurlanda í loftslagsmálum. Mörg einkarekin fyrirtæki á Norðurlöndum fjárfesta töluvert á þessu sviði. Til að örva nýtingu endurnýjanlegra orkugjafa er beitt efnahagslegum stjórnækjum, t.d. skattaávilnunum. Löndin veita einnig beina styrki til rannsókna og þróunarverkefna á sviði endurnýjanlegrar orku.

Norðurlöndin hafa forskot á ýmsum sviðum varðandi endurnýjanlegar orkulindir. Norðurlöndin munu stuðla að aukinni nýtingu endurnýjanlegra orkulinda heima fyrir og annars staðar í heiminum með því að þróa enn frekar tækni fyrir endurnýjanlegar orkulindir.

Aukin notkun líforku getur dregið úr losun gróðurhúsalofttegunda. Framleiðsla á lífeldsneyti má ekki bitna á framleiðslu nauðsynlegra matvæla eða ógna líffræðilegri fjölbreytni.

Norðurlöndin munu:

- efla samstarf um rannsóknir á loftslagi, orku og umhverfi og nýta nýsköpun í baráttunni við loftslagsbreytingar
- safna saman og vekja athygli á norrænum orkulausnum og orkusparandi tækni sem akkur er í að flytja til annarra landa.
- þróa saman aðra kynslóð tækni til framleiðslu á eldsneyti úr afgöngum, úrgangi og öðru hráefni sem er ekki nýttist til manneldis
- stuðla að gerð alþjóðlegra viðmiða fyrir framleiðslu á líforku

Að fanga og geyma kolefni og aðgerðir í skógum – mikilvægur þáttur? Jarðefnaeldsneyti nemur um 80% orkunotkunar í heiminum. Þrátt fyrir víðtækar aðgerðir í loftslagsmálum er ljóst að jarðefnaeldsneyti verður enn um árábil um helmingur orkugjafa heimsins.

Að fanga og geyma koltvísýring getur komið til viðbótar öðrum aðgerðum til að takmarka aukningu koltvísýrings í andrúmsloftinu til lengri tíma. Líffræðilega getur það gerst með því að auka skóglendi en í iðnaði getur það gerst með geymslu koltvísýrings. Hægt verður að draga töluvert úr

losun með því að stöðva eyðingu skóga og til lengri tíma litið með því að auka kerfisbundið bindingu kolefnis í skógum heimsins. Þannig má einnig vernda líffræðilega fjölbreytni í heiminum og auka aðgengi að náttúrunni.

Mögulegt er að auka bindingu kolefnis í skógum á Norðurlöndunum. Slíkar aðgerðir stuðla einnig að líffræðilegri fjölbreytni og draga úr hættu á að áburðarefni leki í stöðuvötn og straumvötn.

Um þessar mundir fara fram rannsóknir á því hvernig má fanga og geyma kolefni sem berst frá orkuverum og vinnsluáðnaði (CCS). Bent hefur verið á möguleika á að geyma kolefnið í berglögum neðanjarðar og neðansjávar. Gert er ráð fyrir að með því að fanga og geyma kolefni (CCS) verði hægt að draga úr losun koltvísýrings frá nýjum orkuverum um 80-90% miðað við orkuver án slíkrar tækni. Alþjóðlegt samstarf er forsenda þess að hægt verði að taka slíka krefjandi og dýra tækni í notkun.

Norðurlöndin munu:

- stuðla að vexti skóga þannig að skógurinn geti gegnt hlutverki við að binda kolefni

Aðlögun að loftslagsbreytingum á Norðurlöndunum

Landfræðileg lega Norðurlandanna gerir það að verkum að þjóðirnar glíma við mjög svipuð viðfangsefni vegna loftslagsbreytinganna. Á öllum Norðurlöndunum er búist við hlýnandi loftslagi þar sem vetur verða greinilega mildari en nú og úrkoma eykst.

Loftslagsbreytingarnar munu að öllum líkindum hafa víðtæk áhrif á grunnvirki samfélagsins, umhverfið, heilsufar og frum- atvinnugreinarnar. Mikil úrkoma eykur áhættu á flóðum sem

geta eyðilagt vegi og mannvirki. Hækkun yfirborðs sjávar getur valdið töluverðum skaða og haft í för með sér töluverð útgjöld vegna aðgerða til að fyrirbyggja flóð á byggðum strandsvæðum Norðurlandanna. Hlýnunin mun hafa áhrif á vistkerfin. Marg innlendar dýra- og plöntu- tegundir verða líklega fyrir skakkaföllum og nýjar tegundir eiga eftir að ógna líffræðilegri fjölbreytni. Þá er gert ráð fyrir að loftslagsbreytingarnar hafi áhrif á heilbrigði Norðurlandabúa, m.a. vegna aukinnar hættu á mengun drykkjarvatns og útbreiðslu á smitandi genaferjum.

Í landbúnaði og skógrækt mun lengri vaxtartíð auka framleiðni, en rotnun og skaðvaldar úr dýra- ríkinu geta aftur á móti dregið úr framleiðsluaukningu. Hlýnun sjávar mun að öllum líkindum hafa áhrif á fiskveiðar og hætta er á að fiskistofnar sem aðlagast hafa köldu loftslagi hverfi eða flytji sig norðar á bóginn þegar þess er kostur.

Taka þarf tillit til loftslagsbreytinganna í skipulagsmálum. Þörf er á rannsóknum á áhrifum loftslagsbreytinga á samfélagið og leita leiða til að aðlagast samfélagið að loftslagsbreytingum. Tímabært er að auka samstarf um rannsóknir, uppbyggingu þekkingar og viðbragðsáætlanir.

Norðurlöndin munu:

- kortleggja þörf á rannsóknum sem stuðla að auknum skilningi á loftslagsbreytingum á norðurslóðum og skilgreina heppileg samstarfssvið fyrir Norðurlöndin
- vinna saman að því að kanna afleiðingar loftslagsbreytinga á matvælaframleiðslu og nýtingu náttúruauðlinda

- taka þátt í að kanna áhrif loftslagsbreytinga á náttúru, mannlíf og atvinnulíf á heimskautasvæðunum, einkum meðal frumbyggja og hnattrænar afleiðingar bráðnunar jökla og íss.

3. Sjálfbær neysla og framleiðsla

Hagvöxtur skapar forsendur fyrir aukinni neyslu og efnislegri velferð auk betra húsnæðis og heilsu. Hagvöxtur gerir kleift að draga úr umhverfisvanda með nýrri tækni og breyttum vinnubrögðum. Um leið verða til nýjar félagslegar og umhverfislegar áskoranir. Við glímum við mörg vandamál varðandi umhverfis- og heilbrigðisvandamál sem má rekja til neyslu og framleiðslu á vöru og þjónustu í gegnum allan lífsferilinn, þ.e. frá framleiðslu til förgunar. Hagvöxtur þar sem lögd er áhersla á þekkingu og gæði fremur en ofnýtingu náttúruauðlinda eykur skilvirkni vistkerfa og beinir sjónum að mikilvægi hugvits og mannauðs.

3.1 Heilbrigð vistkerfi – undirstaða sjálfbærs hagvaxtar

Hæfileikar mannsins til að lifa í samhljómi við vistkerfin – að nýta þau án þess að eyðileggja – hafa áhrif á lífsskilyrði almennings. Heilbrigð vistkerfi eru forsendur vellíðunar og velsældar mannsins, m.a. vegna þeirrar þjónustu sem vistkerfin veita okkur svo sem hreint loft, hreint vatn, hrein matvæli og önnur lífræn hráefni auk þess sem þau stuðla að jafnvægi í vatnsbúskapnum, andrúmslofti o.fl. Vistkerfi og þær auðlindir sem í þeim felast eru undirstaða margra framleiðslugreina, einkum landbúnaðar. Hæfileikar vistkerfa til að takast á við truflanir, sinna grundvallarhlutverkum sínum

og halda í horfinu skipta miklu máli. Mikilvægt er að sýna fram á verðmæti vistkerfanna og verðleggja þjónustu vistkerfa eftir því sem tök eru á.

3.1.1 Viðfangsefni

Heilbrigð vistkerfi skipta sköpum fyrir sjálfbæra þróun. Standa þarf vörð um uppbyggingu vistkerfa, hlutverk þeirra og tegundir sem í þeim lifa til að tryggja þjónustu þeirra jafnvel þótt breytingar verði í umheiminum. Ekki má aðskilja náttúruvernd frá þróun samfélagsins. Stærsta verkefnið er að finna bestu samþættu lausnirnar.

Samkvæmt skýrslu SP um mat á vistkerfum jarðarinnar hafa vistkerfin orðið fyrir meiri og víðtækari breytingum af manna völdum á undanfarinni hálfri öld en á nokkru öðru tímabili í veraldarsögunni. Þjónusta tiltekinna vistkerfa hefur aukist og aukið velferð mannkynsins. Þetta hefur að hluta til gerst á kostnað þjónustu annarra vistkerfa sem hefur hnignað verulega. Maðurinn hefur stundað rányrkju og mengað náttúruna í það miklum mæli að hætta er á að þjónusta margra vistkerfa hverfi með öllu.

Helsta viðfangsefni atvinnugreina sem nýta náttúruauðlindir á Norðurlöndum er að þróa sjálfbæra rekstrarhætti við hinar mismunandi náttúru- og loftslagsaðstæður á Norðurlöndum en mæta um leið eftirspurn frá mannkyni í örum vexti.

Landbúnaður og skógrækt

Skógurinn er mikilvægur náttúruarfur og hefur mikið menningarlegt gildi, t.d. fyrir útivist og matvælaframleiðslu. Skógariðnaðurinn framleiðir mikið af hráefni. Þá vaxa fjárhagslega verðmætar arfgerðir í skóginum og stuðla að plöntukynbótum. Jafnframt gegnir skógurinn mikilvægu hlutverki í hringrás kolefnis.

Í landbúnaði hefur aukin framleiðni og örar breytingar haft áhrif á búsetu í dreifbýli. Breytingarnar hafa valdið því að meira magn næringarefna berst í stöðuvötn og hafið og þeim tegundum gróðurs og dýra sem tengjast umhverfi landbúnaðarins hefur fækkað.

Framleiðslugeta landbúnaðarjarða til lengri tíma litið ræður miklu um hvernig til tekst við að tryggja áfram matvælaframleiðslu fyrir jarðarbúa. Landbúnaðarsvæði hafa áhrif á mikilvæg heimkynni margra tegunda gróðurs og dýra og skapa forsendur fyrir útivist auk verndunar menningarlandslags og menningarminja.

Fjölgun mannkyns á eftir að auka þörf á öruggri matvælaframleiðslu til frambúðar og eftirspurn eftir lífmassa og hráefnum til skógariðnaðar mun aukast. Hægt verður að ná herra framleiðslustigi með virkari ræktunaraðferðum eða með því að taka ræktarland undir afurðir sem gefa hraðar og meira af sér. Þegar rætt er um markmið sjálfbærrar þróunar er mikilvægt að fjalla um áhrif framleiðslu á

losun gróðurhúsalofttegunda, hæfileika jarðvegarins til að binda kolefni, líffræðilega fjölbreytni og grunnvatnið auk ofauðgunar.

Loftslagsbreytingar kalla á aðlögun í landbúnaði og jarðrækt, m.a. þróun afurða og trjátegunda með gott þol gagnvart nýjum tegundum sýkla í landbúnaði og skógrækt.

Höfin

Eitt af einkennum Norðurlanda eru stór vatna- og hafsvæði. Margar strandbyggðir eru háðar auðlindum hafsins. Stærstu viðfangsefnin varðandi hafsvæði á Norðurlöndum eru oft þau sömu en geta einnig verið mismunandi eftir landfræðilegri legu, bæði efnahagslega, félagslega og hvað varðar umhverfið. Höfin eru mikilvægt forðabúr. Sjálfbær nýting hafsins og auðlinda þess getur verið lykillinn að vexti og aukinni atvinnu.

Eitt helsta viðfangsefnið við stjórnun auðlinda hafsins er að móta stefnu um sjálfbæra nýtingu auðlinda þess í heild og ýta undir samstarf þvert á landamæri og milli atvinnugreina og hagsmunasamtaka.

Arðsemi fiskveiða og sjóflutninga verður mest ef tekið er mið af forsendum vistkerfanna. Markmið í umhverfismálum og framleiðslu verða að njóta forgangs og vega jafnt og atvinnuvegirir verða að axla ábyrgð til að ná báðum þessum markmiðum.

Hnattvæddur heimur kallar á ódýra og skilvirka flutninga bæði á vörum og fólki. Sjóflutningar valda tiltölulega litlu álagi á umhverfið miðað við flutningsgetu en hins vegar fylgir þeim ein mesta losun ýmissa mengunarvalda út í andrúmsloftið, t.d. agna og olíumengunar auk þess sem með þeim dreifast framandi tegundir.

Aukið öryggi til sjós getur einnig átt þátt í að vernda lífríki hafsins.

Mengun sjávar stafar að mestu leyti frá starfsemi á landi. Til að koma í veg fyrir mengun í lífríki hafsins og á strandsvæðum er mikilvægt að grípa til aðgerða við rót vandans.

Viðfangsefni á sviði umhverfismála eru mismunandi eftir hafsvæðum á Norðurlöndum. Í Eystrasalti bregður fyrir breytingum í fæðuvef vegna ofveiði og ofauðgunar. Ástandið er svipað í Norðursjó. Önnur hafsvæði Norðurlandanna eru ekki eins illa farin af mengun. Norður-Atlantshafið er eitt hreinasta hafsvæði heimsins og framleiðni þar er með því mesta sem þekktist. Samt leynist þar þrávirk lífræn mengun (POP) auk þungmálma og geislavirkra efna sem ógna umhverfi og heilsu manna í Barentshafi og víðar í norðurhúfum stendur hreinu lífríki sjávar ógn af olíu- og gasvinnslu.

Höfin eru mikilvæg fyrir loftslagið í heiminum því þau binda koltvísýring og hita úr andrúmsloftinu. Gert er ráð fyrir að hlýnun og súrnun sjávar hafi gífurlegar afleiðingar fyrir vistkerfi sjávar. Mikilvægt er að takmarka loftslagsbreytingar og skilja afleiðingar þeirra. Mikil áskorun felst í því að afla þekkingar um hvernig vistkerfi sjávar og náttúruauðlindir bregðast við loftslagsbreytingum. Nýjar tegundir sem berast að sunnan hafa þegar breytt dreifingarmynstri mikilvægra fiskistofna í Norður-Atlantshafi.

3.1.2

Almenn markmið til ársins 2020

Norðurlöndin stuðla að sjálfbærri þróun þar sem efnahagur landanna vex um leið og dregur úr

eyðileggingu á umhverfinu. Til að tryggja lífsskilyrði fólks þarf að standa vörð um líffræðilega fjölbreytni og framleiðni vistkerfanna. Mikilvægt er að skapa jafnvægi milli nýtingar, umgengni og verndunar náttúruauðlinda. Stöðva þarf losun hættulegra efna eins fljótt og unnt er eða að öðrum kosti minnka hana í áföngum í því skyni að draga stórlega úr styrk heilsuspillandi efna í umhverfinu. Öll samstarfssvið skulu stuðla að breyttri framleiðslu og neyslu til að ná settum markmiðum.

Mörg almenn markmið eru alþjóðleg í eðli sínu. Alþjóðasamstarf þarf til leysa umhverfisvandamál fremur en að færa þau til milli landa. Að þessu er unnið á ýmsum vettvangi. Með því að taka þátt í Marrakechferlinu geta Norðurlöndin nýtt reynslu sína og lagt sitt af mörkum við undirbúning áætlunar til tíu ára um sjálfbæra neyslu og framleiðslu.

3.1.3

Forgangsmál 2009-2012

Norðurlöndin byggja á varúðarreglunni og vistkerfisnálgun þegar þau:

- skapa forsendur, stjórntæki og hvatningu til að stuðla að nýtingu náttúruauðlindanna með sjálfbærni vistkerfanna að leiðarljósi
- safna þekkingu um áhrif loftslagsbreytinga á nýtingu norrænna hafsvæða, náttúruauðlinda þeirra og líf þess fólks sem lifir af þeim
- stuðla að því að stöðva hnignun líffræðilegrar og erfðafæðilegrar fjölbreytni
- stuðla að þróun og notkun orkunýtinna, loftslags- og umhverfisvænna farartækja og véla í sjóflutningum og fiskveiðum sem og valvís veiðarfæri.

- stuðla að sjálfbærri nýtingu auðlinda og umhverfisvernd svæðisbundið og á alþjóðavettvangi
- efla alþjóðlegt samstarf um málefni Eyrstrasaltsins og vinna gegn mengun í Eyrstrasalti á vettvangi ESB og styðja þannig aðgerðir HELCOM og ESB
- vinna að verndun norrænnar hafsvæða, t.d. innan rammaáætlunar Norðurskautsráðsins um vernd gegn mengun hafsins á norðurslóðum (PAME), Stokkhólmssamningsins og samningsins um vernd NA-Atlantshafsins (OSPAR)
- leggja sitt af mörkum til umhverfisáætlunar SP (UNEP) með því að fylgja eftir skýrslunni um mat á vistkerfum heimsins og þróa það starf enn frekar, taka þátt í alþjóðlegum umræðum um sjálfbæra nýtingu auðlinda og hnattræn áhrif auðlindanýtingar.

3.2 Hlutverk og ábyrgð framleiðslugreinanna

Sjálfbær neysla og framleiðsla krefst langtímahugsunar, heildarsýnar og þátttöku ýmissa aðila og starfsgreina. Umhverfismál eru notuð sem rök í þróun viðskipta og skapa norrænum fyrirtækjum tækifæri, heima fyrir, á Norðurlöndunum og um allan heim. Ríkisstjórnir Norðurlandanna ber að setja skýrar reglur með hvatningu um sjálfbæra neyslu og framleiðslu. Fyrirtæki á Norðurlöndum þurfa ívilnanir til að geta þróað og framleitt sjálfbærari vörur og umhverfisvænar og orkunýtnar tæknilausnir. Um leið myndast eftirspurn eftir sjálfbærum vörum, aðstæður á vinnustöðum batna og almenn velferð eykst.

3.2.1 Viðfangsefni

Ýmis vandamál tengd neyslu og framleiðslu hafa neikvæð áhrif á efnahagslíf, loftslag, líffræðilega fjölbreytni og heilsu manna. Losun hættulegra efna og efnasambanda í framleiðsluferlinu getur valdið skaða á mönnum og náttúru. Flutningar, notkun á vöru og þjónustu sem og meðferð úrgangs menga andrúmsloft, jarðveg og vötn. Óskilvirk notkun orku og annarra náttúruauðlinda svo og losun gróðurhúsalofttegunda við vinnslu hráefnis, framleiðslu, flutninga og í byggingum hafa áhrif á loftslagið. Í slæmu vinnu-umhverfi og lélegum vinnuaðstæðum er verk að vinna á félagslega sviðinu og til að bæta umhverfi og heilsu.

Alþjóðavæðing markaðshagkerfisins þar sem framleiðslukeðjurnar eru hnattrænar torvelða öflun áreiðanlegra upplýsinga um innihald vörunnar og aðstæður við framleiðslu hennar. Félagslegur og umhverfislegur kostnaður er sjaldan felldur inn í verðið. Það villir um fyrir neytendum.

Sjálfbær neysla og framleiðsla skapar tækifæri fyrir ný fyrirtæki, atvinnu og útflutning. Efla þarf samkeppnishæfni norrænna fyrirtækja á sviði umhverfistækni. Slík fyrirtæki eru mikilvægur hlekkur milli mögulegs ávinnings við að bæta umhverfið og efla um leið hagvöxt. Í fyrirtækjum á sviði umhverfistækni er yfirleitt mikið lagt upp úr rannsóknum og hæfni og þekkingu starfsfólks. Þannig skapast oft náin tengsl milli umhverfismála, frumkvöðlastarfsemi, rannsókna og menntunar.

3.2.2 Almenn markmið til ársins 2020

Eigi sjálfbær þróun að geta orðið að veruleika þarf að breyta framleiðsluháttum vöru og þjónustu. Norðurlöndin munu stuðla að því að losun mengandi efni í loft, jarðveg og vötn verði ekki meiri en náttúran þolir. Framandi efni sem eru skaðleg mönnum og náttúru eiga ekki að fyrirfinnast þegar fram í sækir. Við nýtingu á endurnýjanlegum náttúruauðlindum ber að gæta þess að þær nái að endurnýja sig. Við nýtingu annarra náttúruauðlinda ber að standa vörð um eðlilega hringrás um leið og lögð er áhersla á að þróa og styrkja endurnýjanlega valkost. Hvetja ber til aukinnar skilvirkni við nýtingu orku- og náttúruauðlinda auk endurnýtingar og endurvinnslu.

Norðurlöndin styðja stefnumið ESB um sjálfbæra þróun og markmið um að stuðla að sjálfbærri neyslu og framleiðslu. Norðurlöndin munu láta til sín taka á vettvangi ESB og á alþjóðavettvangi, m.a. með því að varpa ljósi á dæmi um það sem vel hefur til tekið með á Norðurlöndum. Í starfinu verður lögð áhersla á félagslega og efnahagslega þróun varðandi burðarþol vistkerfa. Rjúfa þarf vítahring hagvaxtar og álags á umhverfið. Bæta þarf umhverfis- og félagslega þætti

við framleiðslu vöru og efla framlag Norðurlandanna á sviði umhverfistækni og vistvænnar nýsköpunar.

3.2.3 *Forgangsmál 2009-2012*

Norðurlöndin munu auka samræmingu og stuðning við að þróa sjálfbæra framleiðsluhætti og afurðir þannig að norræn fyrirtæki geti:

- nýtt hráefnin betur, t.d. við framleiðslu og flutninga
- eftir forvarnir með skýrri áherslu á vistvæna hönnun
- gert orkunotkun skilvirkari og dregið úr notkun hættulegra efna við framleiðslu og notkun á vöru og þjónustu
- aukið framboð á sjálfbærum vörum á ýmsum sviðum, t.d. í byggingum, matvælaíðnaði og samgöngum

Norðurlöndin munu stuðla að því að:

- þróa umhverfis- og siðferðislegar upplýsingar og merkingar á vörum til að auðvelda neytendum meðvitað val
- stuðla að því að framkvæmda-áætlun ESB um sjálfbæra neyslu og framleiðslu og stefnu sambandsins um sjálfbæran iðnað verði hrint í framkvæmd
- hvetja fyrirtæki til að gera skýrslur um sjálfbærni, t.d. með því að fara eftir leiðbeiningum GRI (Global Reporting Initiative) um bókhald sem felur í sér upplýsingar um sjálfbærni og nýta frumkvæði og reynslu ríkjnum á þessu sviði

3.3 **Neysla – heimilin, atvinnulíf og opinber rekstur**

Þó að Norðurlöndin hafi eftir aðgerðir sínar í umhverfismálum stækkar vistfræðilegt fótspor okkar óðum. Aukin neysla vegur á móti árangri sem náðst hefur í

umhverfismálum á ýmsum sviðum vegna skilvirkrar umhverfistækni. Oft má rekja vandann til lífsstíls, ekki síst í auðugri löndum heims þar sem rekja má um það bil helming þess álags sem umhverfið má þola til neyslu heimilanna.

Eftirspurn neytenda, hvort sem um er að ræða fyrirtæki í einkaeign, opinberan rekstur eða einstaklinga, hefur áhrif á framboðið og hvort þróaðar eru sjálfbærar vörur og þjónusta. Með því að nota og losa sig við vörur á sjálfbæran hátt er hægt að draga úr losun, auka skilvirkni auðlindanna og hlífa loftslaginu.

3.3.1 *Viðfangsefni*

Umhverfis- og félagslegar afleiðingar neyslu vega æ þyngra. Með breyttum neysluvenjum er hægt að draga úr óréttlæti og mengun umhverfisins og bæta þannig lífsskilyrði fátækra í öðrum löndum.

Stofnanir ríkis og sveitarfélaga eru er stórir neytendur vöru og þjónustu. Þar má veita gott fordæmi með því að taka ákvarðanir sem taka tillit til efnahagslegra, félagslegra og umhverfislegra þátta til lengri tíma lítið. Opinber innkaup og útboð lúta markaðslögmálum og eru öflugt stjórntæki til að beina samfélaginu inn á braut sjálfbærrar neyslu og framleiðslu til lengri tíma.

Atvinnulífið notar einnig orku og aðrar náttúruauðlindir, hráefni og vörur. Eftirspurn eftir umhverfisvænum og sjálfbærum vörum og þjónustu hefur leitt til þess að umhverfismál eru orðin mikilvægur þáttur við þróun viðskipta. Með því að nýta auðlindir eins skilvirkt og hægt er geta fyrirtækin styrkt stöðu sína í samkeppni heima fyrir og á alþjóðlegum mörkuðum.

Til að breyta atferli neytenda þarf hið opinbera að grípa til aðgerða og beita til þess ýmsum tækjum, þar á meðal reglum, lögum og hagrænum stjórntækjum. Hægt er að auðvelda neytendum valið með tækni sem byggist á orkunýtni og er aðlöguð loftslagsbreytingum, skilvirkri uppbyggingu samfélagsins, sjálfbærri stefnu í skipulagsmálum, vörumerkingum, fræðslu o.fl.

Samgöngur, byggingar og matvælaframleiðsla hafa mikil áhrif á umhverfið. Sjálfbær þróun í samgöngumálum nýtir mikils forgangs á Norðurlöndunum. Samgöngumál eru ekki samstarfs-svið á vettvangi Norrænu ráðherra-nefndarinnar og því fjallar þessi áætlun ekki með beinum hætti um sjálfbæra þróun í samgöngum. Norðurlöndin hafa valið að beina sjónum sínum að matvælum og byggingum í þessari áætlun.

Matvælaframleiðsla er frek á auðlindir eins og orku og vatn og hefur stundum neikvæð áhrif á umhverfi og félagslega þætti. Álag á umhverfið fer eftir því hvaða matvæli eiga í hlut og getur einnig haft áhrif á matvælaöryggi og heilbrigði dýra. Flutningur á matvælum og rýrnun í framleiðsluferli matvæla er hluti vandans.

Að borða sjálfbært felst líka í að velja örugga og næringarríka fæðu sem leiðir hvorki til ofþyngdar, offitu eða annarra lífsstílssjúkdóma.

Eftirspurn og val á húsnaði í auðugum löndum heims einkennist af mörgum heimilum þar sem fólk býr einsamalt og fleiri fermetrum á hvern íbúa en í fátækari heimshlutum. Sjálfbær þróun í húsnaðismálum kallar á skilvirka notkun orku og annarra náttúruauðlinda og nær einnig

til heilbrigðis- og efnahagsmála, öryggis og aðgengis. Sjálfbærni í húsnæðismálum kallar á menningar- og félagsleg tengsl eins og t.d. nálægð við vinnustað, verslanir, sorphirðingu, góða göngu- og hjólastíga og ýmislegt annað sem skiptir neytendum máli í daglegu lífi.

Umhverfisstarf á sviði matvæla og húsnæðismála fer fram á ýmsum vettvangi og út frá mismunandi sjónarhornum. Þörf er á heildarsýn og aukinni skilvirkni og því mikilvægt að samhæfa þessi svið og jafnframt að styrkja og efla vistvæn innkaup á vegum hins opinbera og þróa hagræn stjórntæki.

3.3.2 *Almenn markmið til ársins 2020*

Sjálfbær þróun kallar á breytta neyslu. Skilvirkni auðlinda þarf að aukast hraðar en neyslan. Þörf er á öflugri átaki til að breyta neyslumynstri og draga úr umhverfisáhrifum neyslu og framleiðslu. Eftirspurn neytenda ræður miklu um vöruþróun framleiðenda. Norðurlöndin munu því vekja athygli á neyslu og lífsstíl bæði á vettvangi ESB og í alþjóðlegu starfi, meðal annars með því að beina sjónum að því sem vel hefur til tekist á Norðurlöndum. Tryggja þarf að aðgang neytenda að upplýsingum um vörur og þjónustu svo þeir geti gert kröfur og valið eftir bestu vitund. Taka þarf meira tillit til umhverfis- og félagslegra þátta í opinberum innkaupum og útboðum.

3.3.3 *Forgangsmál 2009-2012*

Norðurlöndin munu:

- auka heildarsýn og efla samstarf hvað varðar stefnumótun varðandi vörur, efnavöru, orku og úrgang og framkvæmd slíkrar stefnu.
- taka frumkvæði að því að setja af stað ferli og hrinda í framkvæmd verkefnum og nýta hagræn stjórntæki til að beina samfélaginu inn á braut skilvirkrar nýtingar auðlinda og orku

Upplýsingamiðlun

Umhverfistækni, skilvirk grunngerð samfélagsins, hlutlæg fræðsla og menntun eru mikilvæg tæki til að gera neytendum kleift að velja sjálfbæra neysluhætti. Hægt er að miðla reynslu og þekkingu á norræna umhverfismerkinu Svaninum til annarra ríkja og heimshluta.

Til að breyta viðhorfum og atferli er mikilvægt að draga upp skýra mynd af áhrifum einstaklinga og heimila. Þá er mikilvægt að greina milli mismunandi neysluvenja kynjanna.

Norðurlöndin munu:

- vinna saman að upplýsingamiðlun til neytenda, þróa aðferðir, tækni og tæki einkum varðandi húsnæði og matvæli sem eru forgangsmál
- vinna að frekari tengingu og samræmingu viðmiða fyrir umhverfismerkin Svaninn og ESB-blómið og efla sameiginlega markaðssetningu á Svaninum

Sjálfbær opinber innkaup

Opinber innkaup lúta markaðslögmálum og eru öflugt stjórntæki þegar beina á samfélaginu inn á braut sjálfbærrar neyslu og framleiðslu til frambúðar. Til að tryggja að hægt sé að setja fram kröfur um umhverfisþætti við opinber innkaup er þörf á skilvirkari tækjum og stuðningi. Slíkar kröfur ber að þróa í samræmi við lög í ríkjunum og ESB.

Norðurlöndin munu:

- setja sér metnaðarfull markmið um sjálfbær opinber innkaup
- hvetja og styðja að skilvirk viðmið/staðlar fyrir sjálfbær innkaup og stjórnun í birgja-keðjunni verði þróuð og þeim fylgt eftir

Hagræn stjórntæki og innlimun ytri kostnaðar

Hagræn stjórntæki geta hvatt neytendur til að breyta neyslumynstri sínu.

Norðurlöndin munu:

- halda áfram samstarfi um hagræn stjórntæki sem miða að því að fella ytri kostnað inn í verð vörunnar

Matvæli

Norrænir neytendur geta stuðlað að sjálfbærri þróun með því að neyta matvæla sem eru framleidd með virðingu fyrir mönnum, dýrum og umhverfinu. Vistfræðilegar og siðferðislegar merkingar eru leiðbeinandi fyrir neytendur.

Öruggr og næringarrík fæða og líkamleg hreyfing geta dregið úr lífsstílsjúkdómum eins og offitu og ofþyngd og fylgikvillum þeirra.

Norðurlöndin munu stuðla að því að:

- efla matvælaöryggi, framleiðslu-hætti, dreifingu og neyslu og koma þannig í veg fyrir að matvæli fari til spillis
- auka umhverfis- og siðferðislegar merkingar matvæla þar sem einnig koma fram upplýsingar um ofnæmisvalda og uppruna vörunnar
- hvetja neytendur til að velja matvæli sem draga úr álagi á umhverfi og andrúmsloft, með fræðslu um áhrif vörunnar á öllum lífsferli hennar
- hvetja neytendur til að neyta hollrar og öruggrar fæðu og hreyfa sig með því að fræða þá um tengsl matar, næringar, líkamlegrar hreyfingar og heilsu.

Húsnæðis- og byggingarmál

Stuðla ber áfram að því að gera húsnæði og byggingar umhverfisvænni og ná þannig frekari árangri í umhverfismálum. Draga þarf úr orkunotkun við rekstur og viðhald fasteigna svo um munar. Þar skiptir mestu að slaka ekki á kröfum um gæði bygginga og innilofts. Einnig þarf að huga að vatnsveitu og meðferð skolps, takmarka hávaða, minnka notkun auðlinda sem eru í hættu svo og að takmarka notkun hættulegra efna.

Norðurlöndin munu:

- stuðla að sjálfbærum lausnum í byggingariðnaði, einkum hvað varðar orkunotkun, framleiðslu byggingarefna, hönnun og húsa-gerðarlist
- stuðla að nýsköpun og þróun á s.k. óvirkum byggingum, það er húsnæði sem er hitað upp af íbúunum sjálfum og

sólargeislum og þarf því ekki aðra upphitun.

- efla þróun umhverfistækni og umhverfismerkinga/ umhverfisflokunar bygginga

4. Norræna velferðarríkið sem tæki til sjálfbærrar þróunar

Sjálfbær þróun og norræn velferðarstefna haldast í hendur: Gott umhverfi hefur gífurleg áhrif á heilbrigði og vellíðan almennings. Félagsleg samheldni, lýðheilsa, góðar almannatryggingar og umhverfisvernd eru aflvaki þróunar, lífsgæða og öryggis.

Velferðarríkið byggir á „félagslegum sáttmála“ kynslóðanna þar sem traust er mikilvægt – fólk sem er úti á vinnumarkaði samþykkir að greiða skatta og treystir því að næstu kynslóðir muni gera hið sama. Tekist hefur að sameina velferð og hagvöxt í norræna velferðarlíkaninu. Á Norðurlöndunum hefur tekist að sameina hátt tekjustig, hæfilegan hagvöxt, stöðugan þjóðhag og félagslega vellíðan. Almenn vellíðan og heildstætt menntakerfi gefa fámennum þjóðum kost á að nýta hugvit sitt í þágu samfélagsins.

4.1 Viðfangsefni

Lýðþróunin er stórt viðfangsefni fyrir norræna velferðarríkið. Æskan nær orðið yfir lengra tímabil en áður, fólk stofnar fjölskyldu síðar á ævinni og dregið hefur úr barnsfæðingum. Launþegar þurfa að sjá fyrir stöðugt stækkandi hópi eldri borgara. Útgjöld til umönnunar og hjúkrunar eldri borgara aukast. Hátt atvinnustig og betri nýting vinnuframlags almennings skipta miklu þegar tekist er á við lýðfræðilegar áskoranir. Framleiðni, gæði og sveigjanleiki geta stuðlað að því að hægt verði að mæta þörfum atvinnurekenda og launþega. Mikilvægt er að grípa til

aðgerða vegna fólks sem stendur fyrir utan vinnumarkaðinn.

Heilsufar er mismunandi og fer eftir þjóðfélagsþópum. Hátt launaðir og hámenntaðir einstaklingar eru hraustari en þeir tekjulægri og konur lifa lengur en karlar. Forvarnir gegn ofþyngd og fíkn eru mikilvæg verkefni á sviði lýðheilsu. Tengsl eru milli atvinnuleysis, heilsufars og meðalaldurs og fer mismunurinn eftir þjóðarþótum og landsvæðum. Mikilvægt er að stuðla að öruggu og heilsubætti umhverfi.

Hnattvæðingin leiðir til breytinga í samsetningu íbúa hvað uppruna snertir. Mikilvægt er að efla samskipti hópa af mismunandi uppruna og menningu. Verkskipting breytist einnig í kjölfar hnattvæðingar þar sem hefðbundin iðnaðar- og skrifstofustörf færast til landa þar sem vinnuafli er ódýrari en í okkar heimshluta. Dregið hefur úr atvinnu í hefðbundnum greinum eins og landbúnaði og skógrækt. Á þröskuldi þjónustu- og upplýsingasamfélagsins skapast nýir atvinnuvegir og um leið þörf fyrir símenntun og viðbúnað til að mæta þeim áskorunum sem breytingar á vinnumarkaði hafa í för með sér.

Mikilvægt er að þróa fyrirtæki og atvinnulíf til að tryggja hagvöxt, hátt atvinnustig og til að fjármagna velferðarkerfið. Gott vinnuumhverfi eykur framleiðni og hefur því áhrif á samkeppnishæfni.

Þrátt fyrir efnahagsframfarir gætir einnig fátæktar á Norðurlöndunum. Innflytjendur, þeir sem eru atvinnulausir í langan tíma, fólk með langvinna sjúkdóma, einstaklingar með skerta starfsgetu og einstæðar fyrirvinnur verða einna helst fyrir barðinu á fátækt. Börn í þessum hópum standa mjög höllum fæti.

Aðrar ástæður fyrir fátækt eru m.a. þær að fólk hefur lent utangarðs, umhverfi er óöruggt og skortur er á möguleikum til að notfæra sér samgöngur, vörur og þjónustu. Upplýsingaþjóðfélagið skapar t.d. nýja möguleika á þátttöku í samfélaginu en einnig hættu á útskúfun fólks sem hefur ekki aðgang að eða forsendur til að nýta sér upplýsingatæknina.

Mikilvægt er fyrir Norðurlöndin og Norrænu ráðherranefndina að starfa með grannsvæðunum að sjálfbærri þróun á norðurlöndum, t.d. í Eystrasaltsráðinu (CBSS), Norðurskautsráðinu, Barentsráðinu og í samstarfi Norðlægu víddarinnar innan ESB um heilsu og félagslega vellíðan.

4.2. Almenn markmið til ársins 2020

Norðurlöndin þurfa að efla þann þátt sjálfbærrar þróunar á Norðurlöndum sem lýtur að vellíðan almennings - bættri heilsu, félagslegri samheldni, þjóðfélagi sem er opið öllum þjóðfélagsþópum, góðum atvinnutækifærum og þróun atvinnulífsins. Um leið þarf að þróa norræna velferðarlíkanið

enn frekar til að geta brugðist við lýðþróun og nýtt tækifæri hnattvæðingarinnar.

4.3 Forgangsmál 2009-2012

Bætt heilsa

Heilsa og velsæld almennings er ein grunnstoðin í alþjóðlegri samkeppni. Holt fæði, hreyfing, hreint umhverfi og útivist eru mikilvægir þættir til að efla heilsu og vellíðan almennings. Menning og listir hafa einnig góð áhrif á heilsu og starfsgetu fólks. Meðal algengustu umhverfissjúkdóma eru vatns- og matareitrun og sjúkdómar í öndunarferum vegna óhreininda í úti- og innilofti. Þörf er á nýjum lausnum og nýsköpun til að bæta forvarnir í þessum efnunum.

Á Norðurlöndum er unnið að því að skapa hreint, öruggt og gott umhverfi fyrir búsetu og líf manna. Unnið er að því að draga úr félagslegri misskiptingu hvað varðar heilbrigði fólks, að koma í veg fyrir lífsstílsjúkdóma og draga úr neyslu tóbaks og misnotkun áfengis og annarra fíkniefna. Unnið er að því að tryggja aðgang að félags- og heilbrigðisþjónustu og styrkja menningarstarfsemi.

Norðurlöndin munu:

- vinna saman að viðbragðsáætlanum gegn smitsjúkdómum í dýrum og mönnum, efla matvælaöryggi og vinna gegn heilsuspillandi áhrifum

loftslagsbreytinganna, einnig í svæðisbundnu samstarfi

- auka hæfni og nýta betur fjármagn og faglegt samstarf, t.d. varðandi sjaldgæfa sjúkdóma og fötlun

Þróun atvinnulífs og virk stefna í atvinnumálum

Norrænu velferðarríkin byggjast á atvinnu. Lýðþróunin veldur auknum þrýstingi á þann hluta almennings sem er úti á vinnumarkaðnum. Tryggja þarf vinnuafli með starfsmenntun einkum í félags- og heilbrigðisþjónustu. Nauðsynlegt er að móta stefnu til að hvetja vinnuafli, sporna gegn útskúfun og tryggja að hópar sem mega síns lítil geti fótá sig á vinnumarkaði. Í því sambandi þarf að huga að innfluttu vinnuafli, aðgerðum gegn mismunum á vinnumarkaði og afnámi landamærahindrana til að tryggja frjálsa för vinnuafis milli landa.

Við þróun atvinnulífsins þarf að auka vellíðan launþega á vinnustað og tækifæri þeirra til að sameina atvinnuþátttöku og fjölskyldulíf. Atvinnulífið þarf líka að gefa eins mörgum og kostur er á að vera á vinnumarkaði eins lengi og unnt er. Stefna í menntamálum þarf að byggja á meginreglunni um símenntun og virka þátttöku eldri borgara. Þannig verður best stutt við hinn efnahagslega grundvöll velferðarinnar.

Á Norðurlöndunum er unnið að því að virkja eins mikinn hluta vinnuafisins og unnt er. Atvinnuþátttaka norrænna kvenna er mikil í samanburði við aðra heimshluta. Auka þarf aðdráttarafl atvinnulífsins, gera það hvetjandi og skapa skilyrði fyrir lengri starfsævi. Fólk er ráðið til starfa frá öðrum löndum, símenntun er aukin og lögð er áhersla á vinnuumhverfi sem eykur velferð og framleiðni og er opið hópum sem minna mega sín. Skatta- og almanna-tryggingakerfi ber að nútíma-væða í þá veru að það borgi sig alltaf að vinna og tryggja ber möguleika fólks til að sameina atvinnuþátttöku og fjöldskyldulíf.

Norðurlöndin munu:

- þróa vinnumarkað á Norðurlöndum sem er aðlaðandi og þar sem jafnrétti kynjanna er í hávegum haft
- tryggja rétt fólks til að flytja milli landa og ryðja úr vegi landamærahindrunum á Norðurlöndum
- auka fræðslu um hlutverk almannatrygginga til að skapa fjárhagslegt öryggi við barnsfæðingar, veikindi, atvinnuleysi, fötlun og öldrun
- taka virkan þátt í samstarfi Norðlægu víddarinnar innan ESB um heilbrigði og félagslega vellíðan

Að efla félagslega samheldni

Grundvallargildi norræna velferðarsamfélagsins er virðing fyrir hverri manneskju sem einstaklingi. Jafnrétti er mikilvægt í þessu sambandi. Þó rannsóknir sýni að Norðurlöndin hafi náð langt á þessu sviði er enn mikið verk óunnið.

Til að efla félagslega samheldni er mikilvægt að flétta hugmyndafræði sjálfbærrar þróunar inn í skipulagsmál þar sem borgar-

skipulag, umferðarskipulag og byggingarstaðlar sitja í öndvegi. Allir skulu eiga kost á fullri þátttöku í samfélaginu. „Hönnun fyrir alla“ á að vera leiðarljós við hönnun á vörum og þjónustu.

Á Norðurlöndunum er unnið að því að efla samheldni meðal íbúa með mismunandi þarfir og ólíkar menningarlegar rætur með jafnrétti, jöfnuð og þátttöku allra að leiðarljósi. Þörf er á forvörnum fyrir einstaklinga sem minna mega sín og hafa þörf fyrir stuðning og öruggar tekjur, einkum börn og ungmenni. Bæta þarf lífskjör fólks sem býr við fátækt.

Mansal, vændi, sæmdarmorð og kynfæralímlestingar hafa aukist á Norðurlöndum. Þörf er á að samræma norrænar aðgerðir til að vinna gegn þessu.

Norðurlöndin munu:

- vinna að „Samfélagi fyrir alla“ á Norðurlöndum þar sem borgurunum gefst kostur á fullri þátttöku í samfélaginu, t.d. með aukinni þekkingu og upplýsingamiðlun til ýmissa hópa í þjóðfélaginu
- styðja þróun á vörum sem auðvelt er að nota samkvæmt meginreglunni um „Hönnun fyrir alla“
- vinna saman á alþjóðavettvangi gegn mansali, vændi og kynfæralímlestingum

5. Menntun og rannsóknir, þátttaka almennings og staðbundnar áætlanir um sjálfbæra þróun

Hátt þekkingarstig, jöfn tækifæri fólks til menntunar og möguleikar á að nýta hugvit íbúanna eru undirstöður samkeppnishæfni Norðurlandanna og eiga drjúgan þátt í góðum árangri norrænna fyrirtækja á alþjóðavettvangi. Fjárfestingar í þekkingu og menntun auk sveigjanleika og öryggisnets sem skapa traust milli almennings og opinberra stofnana hafa átt sinn þátt í að skapa svæði sem er efnahagslega áhugavert.

Norðurlöndin hafa verið í fararbroddi við gerð staðbundinna áætlana um sjálfbæra þróun, Staðardagskrár 21. Starfið fer fram í sveitarfélögum með styrk frá samböndum sveitarfélaga í hverju landi og yfirvöldum ríkjanna. Flestar sveitarstjórnir í Danmörku, Finnlandi, Íslandi, Noregi og Svíþjóð hafa samið einhvers konar áætlun um sjálfbæra þróun. Danmörk er eina ríkið þar sem krafa um slíkar staðbundnar áætlanir um sjálfbæra þróun er lögbundin. Öll sveitarfélög á Álandseyjum taka virkan þátt í starfi Staðardagskrár 21. Í Færeyjum hefur sérstök landsskrifstofa Staðardagskrár 21 verið sett á laggirnar.

5.1 Viðfangsefni

Markmið menntunar til sjálfbærrar þróunar er að auka þekkingu, hæfni, getu og sýn á sjálfbæran lífsstíl og veita almenningi þá innsýn sem þörf er á til að koma á nauðsynlegum breytingum. Stefnumótun um sjálfbæra framtíð krefst sýnar um þær breytingar sem þörf er á, um ábyrgð á jöfnuði

heima fyrir og um heim allan, um almenna velmegun og hæfni til að samræma ólíka hagsmuni.

Markmið menntunar til sjálfbærrar þróunar á að miða við eigin menningarheim og aðstæður á hverjum stað, félagslegar, efnahagslegar og umhverfislegar. Einnig er mikilvægt að hugsa hnattrænt.

SP hefur tileinkað áratuginn 2005-2014 menntun til sjálfbærrar þróunar og er markmiðið að flétta sjálfbæra þróun inn í menntakerfi allra ríkja heims. Menningarmálastofnun SP (UNESCO) leiðir starfið. Framkvæmdastjórn ESB tók frumkvæði að því að aðildarríkin þrói eigin framkvæmdaáætlanir fyrir áratug menntunar til sjálfbærrar þróunar og að ríkin hrindi í framkvæmd áætlun Efnahagsnefndar SP fyrir Evrópu (UNECE) um menntun til sjálfbærrar þróunar.

Mikilvægar forsendur fyrir sjálfbærri þróun eru að leitað verði til vísindasamfélagsins og nýsköpunaraðila um að leita lausna á vandamálum sem tengjast nýtingu á auðlindum jarðar. Þörf er á aukinni þekkingu og nýrri tækni til að finna lausnir á mörgum þeim viðfangsefnum sem tengjast sjálfbærri þróun, einkum varðandi umhverfi, loftslag, orku og heimskautasvæðin.

Skilyrði fyrir því að markmiðum sjálfbærrar þróunar verði náð er að almenningur og fyrirtæki velji vörur, þjónustu og lífsstíl sem styðja slíka þróun. Til að tryggja að svo verði er þörf á menntun

og fræðslu. Tryggja þarf rétt almennings til að nálgast upplýsingar um umhverfismál, að almenningur eigi aðild að vinnu við undirbúning ákvarðana í umhverfismálum og einnig þarf að tryggja rétt fólks til að kæra ákvarðanir yfirvalda í umhverfismálum. Í Árósasamningnum sem hefur verið fullgiltur af Norðurlöndunum, er fjallað um aðgang almennings að upplýsingum, þátttöku í ákvarðanatöku og aðgang að réttlátri málsmeðferð í umhverfismálum.

Fræðsla um sjálfbæra þróun verður að byggja á áreiðanlegum rannsóknaniðurstöðum, vera auðskiljanleg og sett fram með tiltekna markhópa í huga. Helsti markhópur fræðslunnar á að vera almenningur á Norðurlöndum, einkum börn og ungmenni. Þá ber að hugleiða samstarf við félög og félagsamtök (NGO) um fræðslumál.

Á hverjum stað er mikilvægt að móta almenna sýn og vinna þverfaglegar áætlanir um sjálfbæra þróun eins og t.d. Staðardagskrá 21. Á hverjum stað er mikilvægt að móta almenna sýn og vinna þverfaglegar áætlanir um sjálfbæra þróun eins og Staðardagskrá 21.

Jafnrétti kynjanna er ein forsenda fyrir sjálfbærri þróun og framkvæmd Staðardagskrár 21, m.a. þegar kemur að þátttöku almennings í ákvörðunum um efnahags- eða stjórnmál. Forsætisráðherrar Norðurlandanna leggja áherslu á hlutverk frumbyggja í

sjálfbærri þróun. Norðurlöndin vinna að því að styrkja málstað frumbyggja. Norðurlöndin vinna að því að efla málstað frumbyggja. Svæðisbundin samtök eins og t.d. Norðurskautsráðið, Barentsráðið, Eystrasaltsráðið og Norðurkolluráðið gegna mikilvægu hlutverki í starfinu að Staðardagskrá 21.

5.2 Almenn markmið til ársins 2020

Norðurlöndin munu vinna að því að sjálfbær þróun verði fléttuð inn í námskrár og leiðbeiningar fyrir grunnskóla, framhaldsskóla, fullorðinsfræðslu og æðri menntun. Norrænar aðgerðir á sviði menntunar, rannsókna og nýsköpunar geta stuðlað að þekkingu og tækni í þágu sjálfbærrar þróunar. Almennigur á Norðurlöndum á að þekkja til og taka virkan þátt í sjálfbærri þróun. Öllum norrænum sveitarfélögum ber að skrifa undir Álaborgarskuldbindingarnar um sjálfbært borgarskipulag og móta eigin stefnu í sjálfbærri þróun.

5.3 Forgangsmál 2009-2012 Menntun og rannsóknir á sviði sjálfbærrar þróunar

Norðurlöndin munu leggja áherslu á menntun og rannsóknir í þágu sjálfbærrar þróunar. Samstarfið miðar að því að örva miðlun á upplýsingum, reynslu og þekkingu þvert á landamæri og hrinda í framkvæmd eða styðja verkefni, einkum í tengslum við áratug SP um menntun til sjálfbærrar þróunar 2005-2014.

Á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar hefur NordForsk umsjón með rannsóknasamstarfi og menntun vísindafólks á Norðurlöndum. Þá fer einnig fram samstarf á þessu sviði milli Norðurlandanna, Eystrasaltsríkjanna og NV-

Rússlands. Efla þarf sjálfbæra þróun í samstarfi norrænna stofnana og í norrænum samstarfsáætlunum, t.d. innan vébanda NordForsk, Norrænu nýsköpunarmiðstöðvarinnar (NICE), í Norræna orkurannsóknasetrinu (NEF) og í Nordplus-áætluninni.

Mikilvægt er að tryggja nýsköpun í stefnu um sjálfbæra þróun með því að gera áætlanir og mynda samstarfsnet yfirvalda, vísindanna, félagasamtaka og atvinnulífsins. Margþætt menntun á rannsóknasviðinu, nýsköpun og rannsóknir skapa forsendur fyrir sjálfbærri þróun. Þá gegna námsflokkar, félagasamtök og fjölmiðlar mikilvægu hlutverki.

Norðurlöndin munu:

- efla menntun og miðla þekkingu og reynslu um sjálfbæra þróun innan ramma gildandi áætlana og meðal annarra er málið varðar
- vera í fararbroddi við að innleiða menntun til sjálfbærrar þróunar á áratugi SP um menntun á því sviði 2005-2014
- kortleggja, efla og þróa stefnumótandi rannsóknaráætlanir og nýsköpunarstarf sem snerta sjálfbæra þróun
- styðja við mennta- og rannsóknasamstarf um sjálfbæra þróun og loftslagsbreytingar, einkum á heimskautasvæðum
- efla mennta- og rannsóknastarf innan ramma aðgerðaáætlana í tengslum við alþjóðlegar samningaviðræður um loftslagsbreytingar

Efla upplýsingastarf

Norðurlöndin munu stuðla að því að:

- nýta upplýsinganet Norrænu ráðherranefndarinnar til að kynna sjálfbæra þróun. Tryggja ber að upplýsingarnar byggi á áreiðanlegum rannsóknaniður-

stöðum, séu aðgengilegar og miðaðar við ákveðna markhópa

- nýta norræna fjölmiðla til að koma upplýsingum um sjálfbæra þróun á framfæri við almenning á Norðurlöndum

Samstarf norrænna sveitarfélaga um staðbundnar stefnuáætlanir um sjálfbæra þróun

Norðurlöndin munu:

- efla samstarf sveitarfélaga og á grasrótastigi þvert á landamæri í því skyni að miðla og bera saman reynslu af staðbundnum áætlunum um sjálfbæra þróun og Staðardagskrá 21. Sérstaklega þarf að huga að hinum sérstökum aðstæðum sem ríkja í fámennum samfélögum og sveitarfélögum á heimskautasvæðum og takmörkuðum fjárhag þessara samfélaga

6. Framkvæmd og eftirfylgni

6.1 Framkvæmd í löndunum

Norræna áætlunin um sjálfbæra þróun leggur áherslu á svið þar sem samstarf Norðurlandanna og sjálfstjórnarsvæðanna felur í sér virðisauka fyrir löndin. Áætlunin kemur til viðbótar stefnumótun ríkjanna sjálfra um sjálfbæra þróun. Aðgerðir í ríkjunum sjálf- um eru nauðsynlegar til að ná markmiðum áætlunarinnar og samlegðaráhrifum framkvæmda á vegum ríkjanna sjálfra og á norrænum vettvangi og tryggja um leið að norrænt samstarf skili árangri. Markmiðin og forgangsverkefnin í þessari áætlun mynda ramman um samstarf Norðurlandanna að sjálfbærri þróun á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar.

6.2 Framkvæmd og eftirfylgni í norrænu samstarfi innan vébanda Norrænu ráðherranefndarinnar

Norðurlandaráð
Áætlunin er lögð sem ráðherranefndartillaga fyrir Norðurlandaráð þar sem tækifæri gefst til að koma með athugasemdir áður en tillagan er endanlega samþykkt. Áætlunin er virkt tæki í samræðum við Norðurlandaráð um sjálfbæra þróun.

Norræna ráðherranefndin

Áætlunin er lögð til grundvallar við fjárlagagerð Norrænu ráðherranefndarinnar og í langtíma- starfi að sjálfbærri þróun fram til ársins 2020 ásamt þeim aðgerðum í þágu sjálfbærrar

þróunar til ársloka 2012 sem hér er lýst.

Norræna ráðherranefndin sér um að framkvæma og fjármagna áætlunina á þeim sviðum þar sem ráðherranefndin ber ábyrgð á eftirfylgni hennar. Þá sér Norræna ráðherranefndin um að miðla upplýsingum, skrifa skýrslur og að meta og endurskoða áætlunina.

Áætlunin er framkvæmd og henni fylgt eftir á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar eins og fram kemur hér á eftir.

Forsætisráðherrarnir

Tvær fyrri áætlanir um sjálfbæra þróun byggðust á yfirlýsingu forsætisráðherranna frá 1998.

Forsætisráðherrarnir og pólitískir leiðtogar sjálfstjórnarsvæðanna þriggja samþykktu þann 28. október 2008 í Helsinki yfirlýsingu um sjálfbæra þróun. Yfirlýsing forsætisráðherranna er birt fremst í áætlun þessari. Skýrsla um framkvæmd og eftirfylgni, mat og endurskoðun áætlunarinnar um sjálfbæra þróun verður lögð fyrir forsætisráðherrana og pólitíska leiðtoga sjálfstjórnarsvæðanna árið 2012.

Samstarfsráðherrarnir

Samstarfsráðherrarnir (MR-Sam) aðstoða forsætisráðherrana við samræmingu samstarfsins og bera þannig ábyrgð á þverfaglegri samræmingu og framkvæmd áætlunarinnar á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar. Norræna samstarfsnefndin (NSK)

aðstoðar samstarfsráðherrana í þessu starfi. Starfið felst í gerð áætlana, fjárlaga- og skýrslugerð og að taka ákvarðanir um ráðstöfun fjár sem er eyrna- merkt í fjárlögum Norrænu ráðherranefndarinnar til að örva framkvæmd áætlunarinnar. Hlutverk samstarfsráðherranna er einnig að fjalla um þverfagleg mál og sjálfbærni við ráðstöfun heildarfjárlaga Norrænu ráðherranefndarinnar svo og að meta og endurskoða áætlunina.

Fagráðherranefndir

Sjálfbær þróun er þverfagleg í eðli sínu og felur í sér vistfræðilega, efnahagslega og félagslega þætti. Árangur áætlunarinnar er undir því kominn að fagráðherrar/samstarfssvið sem í hlut eiga axli ábyrgð og taki fullan þátt í framkvæmd hennar með hliðsjón af þeim markmiðum og forgangsmálum sem sett eru fram. Jafnframt er mikilvægt að samtvinna markmið sjálfbærrar þróunar öllum almennum verksviðum Norrænu ráðherranefndarinnar.

Áætlun um sjálfbæra þróun á að vera almenmur þverfaglegur rammi um starf að sjálfbærri þróun innan vébanda Norrænu ráðherranefndarinnar og þeirra samstarfssviða sem hún tekur til.

Fagráðherranefndir skulu tryggja að markmiðum áætlunarinnar verði náð og forgangsmálum hennar sinnt með tilhlýðilegum hætti. Þeir skipuleggja sjálfir framkvæmd áætlunarinnar í samráði við önnur samstarfssvið,

fylgjast með framvindu mála og taka þátt í skýrslugerð og mati á framkvæmd áætlunarinnar.

Framkvæmd áætlunar þessarar fer þannig fram að þau svið sem bera ábyrgð á að fylgja henni eftir skulu tryggja að forgangsmál áætlunarinnar endurspeglar í sérstökum áætlunum sviðanna og öðrum þeim stjórntækjum sem tengjast starfi þeirra. Áætlunarir samstarfssviðanna koma til viðbótar og kveða nánar á um markmið og forgangssvið áætlunarinnar um sjálfbæra þróun. Þannig er tryggt að samstarfssviðin flétti sjálfbæra þróun inn í starf sitt.

Fjármögnun

Áætlunin er fjármögnuð af fjárlögum Norrænu ráðherranefndarinnar. Þær fagráðherranefndir sem bera ábyrgð á framkvæmd áætlunarinnar fá til þess tiltekið fjárframlag til að hrinda í framkvæmd þeim markmiðum og forgangsmálum sem fram eru sett í áætluninni og heyra undir viðkomandi svið. Auk þess er á hinum almennu fjárlögum Norrænu ráðherranefndarinnar eyrnamerkt fé til að örva framkvæmd áætlunarinnar með sameiginlegum norrænum aðgerðum í samvinnu við samstarfssviðin eftir því sem tilefni gefast til. Skilyrt er að samstarfs-

sviðin komi með mótfamlag á móti því fjármagni sem kemur frá hinum almennu fjárlögum. Þó má víkja frá þessu og verja fé af hinum almennu fjárlögum eingöngu til verkefna í þágu sjálfbærrar þróunar ef sú starfsemi uppfyllir skilyrði áætlunarinnar þó ekki komi mótfamlag frá einni eða fleiri fagráðherranefndum.

Skrifstofa Norrænu ráðherranefndarinnar hefur umsjón með framkvæmd og eftirfylgni áætlunarinnar.

Skýrslur, mat og endurskoðun

Undir lok gildistímabils áætlunarinnar verður lagt mat á árangur og reynslu af framkvæmd hennar. Í framhaldi af því verður samin tillaga árið 2012 um framhald norræns samstarfs að sjálfbærri þróun sem lögð verður fyrir samstarfsráðherrana, forsætisráðherrana og pólitíska leiðtoga sjálfstjórnarsvæðanna. Í tillögunni skal koma fram mat á hvernig tókst að ná settum markmiðum, hvar þörf er talin á frekari aðgerðum og skilgreind helstu mál tengd sjálfbærri þróun sem eru í brennidepli í stjórnmálunum. Í tillögunni komi fram beinar tillögur um hvernig standa beri að norrænu samstarfi um sjálfbæra þróun fram til ársloka 2020. Matið og tillaga um áframhaldandi starf skulu liggja

til grundvallar vinnu við nýjar áætlunarir og önnur stjórntæki á samstarfssviðunum.

Tölulegar vísbendingar

Þróun tölulegra vísbendinga á aðgerðasviðum áætlunarinnar eru tæki til að meta árangur í starfi Norðurlandanna að sjálfbærri þróun. Nokkrar tölulegar vísbendingar eru þróaðar fyrir hvern kafla en þær er að finna á slóð Norrænu ráðherranefndarinnar www.norden.org. Stöðugt verður fylgst með þeim og undir lok áætlunarinnar verður samin skýrsla um þróunina. Í framhaldinu verða þessar tölulegu vísbendingar lagaðar að öðrum tölulegum vísbendingum, í ríkjunum sjálfum og á alþjóðavettvangi eftir því sem við á, t.d. á vettvangi Evrópusambandsins, Efnahags- og framfarastofnunarinnar og Sameinuðu þjóðanna. Á vefnum verða nánari upplýsingar og krækjur um tölulegar vísbendingar sem verða uppfærðar með reglulegu millibili.

Upplýsingar

Miðla þarf upplýsingum vítt og breitt um áætlunina. Í því tilliti gegnir kynningarstarf mikilvægu hlutverki. Almenn markmið og forgangssvið áætlunarinnar þarf að kynna á Norðurlöndunum, í norrænu samstarfi og á alþjóða-

vettvangi í því skyni að efla samspil og auka áhrif á ferli sjálfbærrar þróunar í löndunum og alþjóðavettvangi.

Upplýsingar um áætlun þessa má finna á eftirfarandi slóð á vefsetri Norrænu ráðherranefndarinnar, www.norden.org under fyrirsögninni Sjálfbær þróun. Upplýsingar um áætlunina og framvindu hennar eru uppfærðar eftir því sem tilefni gefast til. Á slóðinni verður að finna upplýsingar um framkvæmdaáætlanir og skýrslur sem byggjast á tölulegum vísbendingum svo og aðrar áhugaverðar skýrslur, ákvarðanir og aðgerðir á sviði sjálfbærrar þróunar. Sjálfbær þróun á að vera mikilvægur þáttur í upplýsingaáætlun ráðherranefndarinnar. Á slóðum norrænu ríkjanna um sjálfbæra þróun á að vera krækja á vefsetur Norrænu ráðherranefndarinnar.

Þá verður hér eftir sem hingað til miðlað upplýsingum á málþingum og ráðstefnum í löndunum og á alþjóðlegum vettvangi.

Samstarf við grannsvæði Norðurlandanna

Norræna ráðherranefndin hefur náði samstarf við grannsvæði Norðurlandanna. Samstarf Norrænu ráðherranefndarinnar við Eystrasaltssvæðið og önnur svæði undirstrikar mikilvægi Norðlægu víddarinnar innan ESB og væntanlegrar áætlunar ESB um málefni Eystrasaltsins.

Upplýsingaskrifstofur Norrænu ráðherranefndarinnar hafa starfað í Eistlandi, Lettlandi og Litháen síðan árið 1991. Í Pétursborg í NV-Rússlandi hefur slík upplýsingaskrifstofa starfað síðan árið 1991 og í Kalínígrad síðan á árinu 2006. Upplýsingaskrifstofurnar gegna mikilvægu hlutverki

við samræmingu og þróun samstarfsins.

Samstarfið við Eistland, Lettland og Litháen annars vegar og NV-Rússland hins vegar byggist á stefnu sem samstarfsráðherrarnir hafa komið sér saman um. Sjálfbær þróun er öxull samstarfsins við grannríkin. Það er ekki síst á sviði umhverfis- og loftslagsmála, orku- og heilbrigðismála sem Norðurlöndin geta nýtt sameiginlega afstöðu til sjálfbærrar þróunar í samstarfi við ofangreind lönd.

Önnur alþjóðleg ferli

Áætlun þessi er tæki í viðleitni Norðurlandanna til að setja fram metnaðarfull markmið í alþjóðlegu starfi að sjálfbærri þróun. Í framtíðinni er gert ráð fyrir að nýta áætlunina sem framlag Norðurlandanna í alþjóðlegum viðræðum, t.d. Lissabonferlinu og við vinnu ESB að sjálfbærri þróun, innan Norðlægu víddarinnar í ESB, við stefnumótun og í framkvæmdaáætlunum á vettvangi Efnahags- og framfarastofnunarinnar (OECD), Nefnd SP um sjálfbæra þróun (CSD) og Efnahagsnefnd SP fyrir Evrópu (UNECE). Einnig er hægt að nota áætlunina sem upplýsingaefni um starf Norrænu ráðherranefndarinnar.

Samstarf við aðra aðila

Öll samstarfssvið innan Norrænu ráðherranefndarinnar bera ábyrgð á að flétta almenn markmið og grunnreglur sem fram koma í kafla 1.4. í áætluninni inn í starfsemi sína. Ábyrgð samstarfssviðanna nær einnig til ýmissa aðila í þjóðfélaginu. Í starfi Norrænu ráðherranefndarinnar að sjálfbærri þróun ber að hafa samstarf við ýmsa aðila, þar á meðal ríkisstjórnir landanna, sveitarfélög, atvinnulíf, launþega-

samtök, neytendasamtök og önnur félagasamtök og tengslanet Staðardagskrár 21.

Félög og félagasamtök gegna mikilvægu hlutverki við að miðla þekkingu, veita innsýn og hvetja til þátttöku. Árið 2006 samþykkti ráðherranefndin áætlun um samstarf ráðherranefndarinnar við félagasamtök á Norðurlöndum en sú áætlun er lögð til grundvallar samstarfi milli Norrænu ráðherranefndarinnar og félagasamtaka þar sem það á við.

Drög að áætluninni voru í upphafi vinnunnar við mótun hennar birt á vefsetri Norrænu ráðherranefndarinnar og send félagasamtökum, fyrirtækjum í einkageira, launþegasamtökum og öðrum hagsmunasamtökum til umsagnar, bæði í löndunum og á norrænum vettvangi.

Óháðum samtökum á öllum Norðurlöndunum og grannsvæðum þeirra, bæði heima í héraði í löndunum og á svæðinu öllu er boðið að taka þátt í framkvæmd áætlunarinnar um sjálfbæra þróun. Það er ekki síst hlutverk samstarfssviða Norrænu ráðherranefndarinnar að koma á viðræðum og samstarfi við félagasamtök um framkvæmd áætlunarinnar.

Samþykkt

Áætlun þessi er lögð fyrir forsætisráðherrana og pólitíska leiðtoga sjálfstjórnarsvæðanna. Áætlunin er einnig lögð fyrir Norðurlandaráð.

Áætlunin öðlast gildi 1. janúar 2009.

FYLGISKJAL 1

Skammstafanir

CBS	Eystrasaltsráðið	NSK	Norræna
CCS	Að fanga og geyma kolefni	OECD	Samstarfsnefndin
CO2	Koltvísýringur		Efnahags- og framfarastofnunin
CSD	Nefnd Sameinuðu þjóðanna um sjálfbæra þróun	OSPAR	Oslóar-Parísarsáttmáli um verndun lífríkis sjávar í NA-Atlantshafi
ESB	Evrópusambandið	PAME	Áætlun
SP	Sameinuðu þjóðirnar		Norðurskautsráðsins um verndun sjávar á norðurslóðum
GRI	Leiðbeiningar um bókhald sem tekur með þætti sem sýna sjálfbærni	POP	Þrávirkt lífrænt mengunarefni
HELCOM	Helsinki-nefndin	UNECE	Efnahagsnefnd Sameinuðu þjóðanna fyrir Evrópu
IPCC	Milliríkjanefnd Sameinuðu þjóðanna um loftslagsbreytingar	UNESCO	Menningarmála-stofnun Sameinuðu þjóðanna
MR-Sam	Samstarfsráðherrar Norrænu ráðherranefndarinnar	UNEP	Umhverfisstofnun Sameinuðu þjóðanna
NEF	Norræna orkurannsóknasetrið	WHO	Alþjóðaheilbrigðis-málastofnunin
NGO	Félög og félagasamtök	WTO	Alþjóðaviðskiptastofnunin
NICE	Norræna nýsköpunarmiðstöðin		
NordForsk	Norræna rannsóknaráðið		

FYLGISKJAL 2

Skjöl fagraðherranna sem tengjast framkvæmd áætlunar um sjálfbæra þróun.

Norræn samstarfsáætlun um heimskautasvæðin 2009-2011

Norræn framkvæmdaáætlun um samstarf að orkumálum 2006-2009

Norræn rammaáætlun fyrir samstarf um málefni sjávarútvegs, landbúnaðar, skógræktar og matvæla 2009-2012

Norræn framkvæmdaáætlun í umhverfismálum 2009-2012

Norræn samstarfsáætlun um vinnumarkað og vinnumarkaðsstefnu 2009-2012

Félags- og heilbrigðismál, norræn samstarfsáætlun í gildi frá 2006

Norræn áætlun um samstarf að menntamálum og rannsóknum 2008-2010

FYLGISKJAL 3

Samninganefndin

Formaður

Helen Ågren

Danmörk

Carl Bjørn Rasmussen

Finnland

Annika Lindblom

Anne Eriksson

Færeyjar

Bjørn Kunoy

Ísland

Danfríður Skarphéðinsdóttir

Helga Barðadóttir

Noregur

Herbert Kristoffersen

Svíþjóð

Mikael Hagman

Kerstin Grönman

Catharina Peters

Álandseyjar

Gunnar Westerholm

Helena Blomquist

Norræna ráðherranefndin

Tryggvi Felixson

Loa Bogason

Harald Holst

Betina Kjerulf - Jensen

norden

Norræna ráðherranefndin

St. Strandstræde 18
DK-1255 København K
www.norden.org

Norræna áætlunin „Sjálfbær þróun – ný stefna fyrir Norðurlönd“ fjallar um langtíamarkmið þróunar á Norðurlöndum fram til ársins 2020. Greint er frá markmiðum og fyrirhuguðum aðgerðum á tímabilinu 2009-2012. Grunnreglan um sjálfbæra þróun felur í sér samþættingu umhverfissjónarmiða og sjálfbærrar þróunar í stefnu samstarfsins og víðar. Í áætluninni er einnig fjallað um félagslega velferð og efnahagslega þætti sjálfbærrar þróunar.

Í fjórum köflum er greint frá markmiðum og aðgerðum varðandi loftslagsmál og endurnýjanlega orku, sjálfbæra neyslu og framleiðslu, norrænu velferðarríkjum sem tækjum til sjálfbærrar þróunar, menntun og rannsóknnum, þátttöku almennings og staðbundnum áætlunum um sjálfbæra þróun.